

Komenda českých křižovníků a kostel sv. Josefa v Bratislavě

Mgr. P. Marek Pučalík O.Cr.

Na počátku krátkého resumé bych rád objasnil spolumecenáše oné bohužel zaniklé stavby, poněvadž dosud v kontextu s touto stavbou docházelo k nedorozumění.

Vlatníkem oné komendy byl Rytířský řád křižovníků s červenou hvězdou. Ten byl založen v Praze v roce 1233 sv. Anežkou Přemyslovnou, dcerou Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské. 1237 byl onen řád potvrzen papežem Řehořem IX. V době založení měl jak mužskou, tak i ženskou řeholní větev. Tento původem špitální řád se záhy rozšířil po Čechách, Moravě, Slezsku i Polsku. Zlomovým mezníkem v řádových dějinách, byla doba spojení úřadu řádového velmistra se stolcem pražských arcibiskupů. Důvodem spojení těchto dvou funkcí byla neuspokojivá hmotná situace pražské arcidiecéze vyvolaná husitskými válkami. Proto rozhodnutím papeže Pia IV., byl jmenován Ferdinandem I., dne 5. 9. 1561 velmistr Antonín Brus z Mohelnice arcibiskupem. Toto období tzv. řádové postulace zakončil až arcibiskup- velmistr Jan Fridrich z Waldsteina (1668-1694). A právě tento vysoký prelát pozdvihl svůj řád jak po stránce duchovní, tak po stránce hmotné na nejvyšší úroveň.

Rozhodujícím momentem pro další monumentální rozvoj řádového života, bylo udělení tomuto řádu důstojenství pravých rytířských duchovenských řádů. Tento rytířský titul udělil řádu papež Klement X. roku 1675. Tím nabývá nebývalého rozvoje a vycházejí myšlenky k rozšíření se také do Uher, Vídně a do Říma. První dvě fundace se zdařily. Nás nyní bude pochopitelně zajímat fundace uherská v nynější Bratislavě.

Myšlenkou postavit v Bratislavě nový špitál se zaobírali ostríhomský arcibiskup Jiří Szecezy i jeho nástupce arcibiskup Leopold Kolonic. Tito založili již fundace, na které navázal uherský primas kardinál Kristián August Saský. Ten poznal křižovníky v Karlových Varech v letech 1707 a 1709 a také v Praze, kde u nich býval hostem v klášteře. Dne 1. června 1710 posílá velmistru Beinlichovi dopis z Vídně, kde mu vypisuje svoje záměry s křižovníky. V jednom z bodů si přeje, aby vedli bratislavský špitál a dále mimo jiné si žádá některé bratry k sobě za kaplany. Obojí se stalo skutkem. Z 27. srpna 1723 je datována listina Karla VI., jakožto uherského krále, který zde odevzdává hospitál sv. Martina a Leopolda křižovníkům s červenou hvězdou.

Čili Kristián August Saský rozdělil fundaci svých předchůdců a jednu část přiřkl bratislavskému špitálu. Zde měli být vyživováni zcela chudí, nemohoucí a invalidé. Byly vyjednány podmínky k převzetí špitálu, sjednané již novým velmistrem Františkem M. Böhmbem. Poté po delších průtazích byli křižovníci přijati do uherského státního svazku.

Dále vyvstaly problémy s městskou radou, která nechala odstranit cihelnu. Taktéž se objevily problémy s jistinami, pozemky a budovami. Ty nebyly ještě vůbec dostavěné. Stál zde pouze malý kostel sv. Martina a Leopolda, který byl roku 1724 rozšířen za komandéra F. Götzla. Předtím neměl žádné záduší, ani vybavení, proto zde řád zajistil vybavení kostela. Z vizitace v roce 1763 se můžeme dočíst, že zde stál hlavní oltář zasvěcen sv. Martinu a Leopoldovi, boční P. Marii a sv. Janu Nepomuckému. Taktéž byly opatřeny nové varhany a zvony. Druhý komandér Antonín Mader ještě nechal zbudovat roku 1738 kostelík na hřbitově.

Nás ovšem budou zajímat především pozdější přestavby největší řádové komendy s kostelem. Hospitál nebyl ještě při odevzdání roku 1723 dostavěn. Chyběly zde ještě jednotlivé místnosti a také další hospodářská zařízení, která byla zapotřebí k provozu jak špitálu, tak komendy, kde bydlel administrátor-komandér a dva kooperátoři. V řádovém archívu se nám dochoval „Prospectus hospitalis et commendae Posoniensis in Hungaria Sacri militaris ordinis crucigerorum cum rubea stella.“ Zde stojí již nový kostel, kaple sv. Martina a

Leopolda, hospital chudých, komenda, zahrada, hřbitov s kaplí, lazaret, hospodářské domy a chlévy. Také jsou zde zaneseny vinice, louky, pole a sady. Skutečně se tedy zdá, že celý komplex budov byl řádem vybudován a uveden v provoz, což by i dokládal nálezy obrazu ze série řadových domů, který autor článku našel ve Starém Kníně. Nevyřešenou otázkou ale zůstává hlavní stavba onoho špitálního okrsku, totiž nový kostel sv. Josefa. Na zmíněném nedatovaném prospektu je totiž poznámka u hesla kostel. – Eccl. in honorem s. Josephi aedificari coepta a. 1744. Pochopitelně, že u kostelní stavby se mělo jednat o nejhonosnější, ale zároveň o finančně nejnáročnější stavbu. Jak vysvítá ze jmenovaného Prospectu, stará stavba malého kostelíka zřejmě nedostačovala a byla pojata do korpusu stavby hospitalu.

K výstavbě velkého špitálního kostela s novým zasvěcením sv. Josefu, který byl jednak patronem špitálním a jednak patronem Habsburského domu se asi řeholníci rozhodli na počátku čtyřicátých let. Jistěže onou stavbou byla také snaha demonstrovat význam křížovnického řádu a stavebních mecenášů-bratislavských komandérů, kteří se řadili k infulovaným uherským prelátům. K nové kostelní stavbě byl ochoten přispět ostříhomský primas Emerich Esterházy, který vyslal do Vídně roku 1743 P. Václava Karla Schleicharta pro architekta Jana Františka Pilgrama. Ten přijel do Bratislavy a 4. března 1744 předložil plán (fundamentum delineationem). Arcibiskup položil 24. června 1744 základní kámen. Poté arcibiskup umírá a komendátoři se snaží i za podpory panovnice Marie Terezie stavbu vést k závěru. Dodnes ovšem nevíme, zda kostel byl zcela dostavěn. Dle Pála Voita, pokračovala stavba rychlým tempem. Vnitřní stěny měly být již obloženy šedým mramorem ze Süttö a červeným z Dunaalmás. Vedoucím stavebního úřadu měl být Ferenc Török. Voit se domnívá, že snad byla stavba vyvedena po střechu, která chyběla i včetně zastřešení věže. Jisté ale je, že činnost komendy byla ukončena v rámci josefínských reforem roku 1786, kdy byl založen v Trnavě centrální dům vysloužilců. V té době podle Voitha neměl být ještě kostel dokončen a měl být zbořen někdy v roce 1797. Budova komenda sloužila později jako kasárna a byla bohužel zbořena až ke konci šedesátých let 20. století.

Památkou na největší křížovnickou komendu je zmíněný barokní obraz z řadové fary ve Starém Kníně, již zmiňovaný Prospectus a nedávno nalezené plány kostela sv. Josefa od F. A. Pilgrama. Jedná se o půdorys, fasádu, a průřez lodí.

Na půdorysu vidíme hlavní a dvě boční schodiště, vedoucí k portálům chrámových dveří. Ovšem na Prospectu je již jen schodiště hlavní. Loď je dělena na tři oddíly, střední prostor se rozšiřuje, poněvadž zde mají být dva boční oltáře a kazatelna. Zároveň je tento prostor rámován osmi volně stojícími sloupy v rozích hlavní lodi. Uprostřed má být loď zaklenuta oválnou kupolí. Plochy zdí rozšířeného středního prostoru s konkávním klenutím vystupují z těla stavby ven a presbytář se uzavírá mělkým triumfálním obloukem. V kněžišti vidíme hlavní oltář, po obou stranách oratoře a vchody do zákristií, které jsou symetricky dvě. V hlavní ose naproti hlavnímu vchodu, je plánována věž na čtyřrohém půdorysu. Nad varhanní kruchtou a v kněžišti ukazuje plán půdorysu oválné zaklenutí. Poprsnice varhanní krucht a chórová mřížka se konkávně obracejí do středu.

Obrátíme se k čelní fasádě. Na vysokém postamentu vidíme dva boční vchody, nad nimi kasulová okénka. Nad okénky větší hranatá okna lemovaná šambránou a okřídlenými hlavy serafů. Konkávním středním risalit je rámován dvojími hladkými pilastry. V hlavních osách se rozšiřují šikmé pilastry rovně zakončeného hlavního vchodu. Okno středního risalitu je rámováno volutami ve spodní části. Pod hlavní římsou umístil architekt svoje typické triglify a metopy s liturgickými předměty. Hlavní římsa fasády je prolamovaná, ve středu konkávním atikou, na rozích se sochami infulovaných světců. Ve středu štítu spatřujeme niku s patronem špitálního kostela Pěstouna Josefa. Po stranách lisény a pilastry s kompositními hlavicemi a voluty s listovým dekorem. Průčelí je završeno trojhranným štítem završeným patriarším křížem a po bocích vázami. Z čelního pohledu je zachycena i věž, která je zdobena pilastry s hlavicemi a završena zdobenou cibulovou bání, částečně zlacenou.

Přicházíme k podélnému řezu kostelního interiéru. Zde vidíme tři okna rámována šambránami s volutami a u prostřední okno též s vázami. Pod bočními okny jsou pravděpodobně oratoře přístupné z chodby, která vedla z hospitálu a pod nimi dveře. Mělká oltářní nika je flankována sloupy a pilastry s kompositními hlavicemi. V prostoru mezi okny pod středním oknem vyplňuje prostor menza s oltářní architekturou-polociborium. Za zmínku jistě stojí umístění kazatelny mezi sloupy na epištolní straně, která je přístupná z chodby podél kostela. Na dveřích hlásá řádový znak - maltézský kříž s šesticípou hvězdou-, který řád zde koná duchovní správu.

Činnost Rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou končí v Bratislavě roku 1786, kdy špitální činnost byla zde zrušena v rámci hospitální reorganizace na straně státu. Řádoví členové ovšem působili v Uhrách až do roku 1882, kde měli v duchovní správě hradní kapli, v níž střežili hlavní relikvii Uherského národa – Pravé rámě sv. Štěpána.

Údaj o počtu znaků:

Stránky	54
Slova	18454
Znaky (bez mezer)	106087
Znaky (včetně mezer)	124675
Odstavce	346
Řádky	1938